

ks. Jan Dohnalik

Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

Ogólna *sanatio in radice* udzielona przez Stolicę Apostolską (kan. 1165 §1). Przykład uważnienia małżeństw zawartych bez zachowania formy kanonicznej w Ordynariacie Polowym

Treść: Wstęp. 1. Sytuacja w kościołach garnizonowych odnośnie do przestrzegania przepisów dotyczących formy kanonicznej. 2. Uważnienie w związku większej liczby małżeństw – podstawy prawne. 3. Dokumentacja oraz reskrypt. Zakończenie

Wstęp

Zagadnienie poruszane w niniejszym artykule jest rzadko poruszane w literaturze, a ponadto ma duże znaczenie praktyczne. Chodzi o instytucję kanoniczną *sanatio in radice*, czyli uważnienia w związku nieważnie zawartego małżeństwa bez ponawiania zgody małżeńskiej. Choć pod rządami Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku poszczególne małżeństwa może uważnić w związku każdy biskup diecezjalny, jednak *sanatio in radice* generalna lub ogólna, czyli do większej liczby małżeństw, jest udzielana przez Stolicę Apostolską. Temat ten nie jest szeroko poruszany w literaturze kanonicznej, tymczasem może być bardzo istotny, a nawet konieczny do zastosowania kiedy małżeństw nieważnych z powodu formy lub innej przeszkody było wiele. Taka sytuacja występowała w niektórych kościołach garnizonowych w latach 1991-2011. Dlatego po dogłębnym zbadaniu sprawy i wielorakich konsultacjach, Biskup Polowy zwrócił się do Stolicy Apostolskiej z prośbą o uważnienie w związku tych

małżeństw. Kongregacja ds. Kultu Bożego, działając w imieniu papieża Franciszka, odpowiedziała pozytywnie na tą prośbę, wydając stosowny reskrypt. W pierwszej części niniejszego studium zostanie przedstawiony stan faktyczny i prawny odnośnie do zachowania formy kanonicznej w Ordynariacie Polowym przed wystąpieniem o udzielenie łaski *sanatio in radice*. Następnie zostanie ukazana doktryna dotycząca tego zagadnienia. Na zakończenie będzie zaprezentowana dokumentacja przekazana do Kongregacji ds. Kultu Bożego oraz sam reskrypt, poprzez który została udzielona łaska sanacji.

1. Sytuacja w kościołach garnizonowych odnośnie do przestrzegania przepisów dotyczących formy kanonicznej

Przed wieloma laty, 18 maja 2009 roku, ówczesny kanclerz krakowskiej kurii metropolitarnej wezwał do siebie proboszcza parafii wojskowej w królewskim mieście „w związku z pojawiającymi się wątpliwościami odnośnie do ważności małżeństw zawieranych w kościele św. Agnieszki w Krakowie przez wiernych niepodlegających jurysdykcji ordynariatu polowego”¹. Rozmowa wyraźnie nie rozwiązała wszystkich wątpliwości, skoro już dnia 1 czerwca 2009 roku metropolita krakowski Stanisław Dziwisz wystosował do ówczesnego Biskupa Polowego dłuższy list, w którym szerzej przedstawił prawne wątpliwości odnośnie do ważności małżeństw zawieranych w Ordynariacie Polowym, w sytuacji, kiedy żaden z nupturientów nie podlega jurysdykcji proboszcza woskowego². Została w tym kontekście przypomniana norma zawarta w kan. 1110 Kodeksu Prawa Kanonicznego, zgodnie z którym „ordynariusz i proboszcz personalny, na mocy urzędu ważnie asystują przy zawieraniu małżeństwa *jedynie tych*,

¹ *Pismo Kurii Metropolitarnej w Krakowie z dnia 18 maja 2009 roku*, nr 1246/2009 [w:] Archiwum Kurii Biskupiej Ordynariatu Polowego [dalej: AKBOP],teczka *Sanacja*.

² Por. *List Arcybiskupa Metropolity Krakowskiego do Biskupa Polowego z dnia 1 czerwca 2009 roku*, nr 1509/2009, [w:] AKBOP,teczka *Sanacja*.

z których przynajmniej jedno im podlega w granicach okręgu”³. W liście podkreślono przeprowadzenie konsultacji z najwybitniejszymi kanonistami oraz zapoznanie się z literaturą przedmiotu⁴, został także przeanalizowany „Statut Ordynariatu Polowego w Polsce, jednak z niego nie wynika wcale, by zawieszał obowiązywalność norm prawa powszechnego. Także upodobnienie ordynariatu polowego do diecezji terytorialnej nie sprawia, że jurysdykcja proboszcza wojskowego przestaje być jurysdykcją personalną, a więc ograniczoną do wiernych ordynariatu polowego”⁵.

Dnia 9 czerwca 2009 biskup polowy Tadeusz Płoski odpisał na list Księdza Kardynała informując, że przedstawił tę ważną kwestię na Radzie Prawnej KEP⁶. Następnie biskup polowy zapewnił, że „po wysłuchaniu opinii członków Rady rozkazałem podległym mi księżom kapelanom uzyskiwanie delegacji do asystowania przy zawieraniu tego typu małżeństw od ordynariusza miejsca lub proboszcza miejsca”⁷. Kilkanaście dni później bp Tadeusz Płoski skierował pismo do Przewodniczącego Rady Prawnej Konferencji Episkopatu Polski, w którym informował, że „od chwili przywrócenia Ordynariatu Polowego kapelani wojskowi proboszczowie w przypadkach, gdy żadne z nupturientów nie przynależało do Ordynariatu Polowego, asystowali przy zawieraniu tych małżeństw na podstawie zezwolenia

³ *Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku* [dalej: KPK], podkreślenie w liście arcybiskupa krakowskiego.

⁴ Por. *List Arcybiskupa Metropolity Krakowskiego do Biskupa Polowego z dnia 1 czerwca 2009 roku*, nr 1509/2009, w: AKBOP, teczka *Sanacja*. W liście zostają wymienione w kontekście konsultowanej literatury nazwiska ks. prof. Remigiusza Sobańskiego i ks. prof. Józef Krukowskiego. Ten pierwszy wydał opublikowany wyrok, w którym stwierdził nieważność małżeństwa *ob defectum formae* z powodu braku jurysdykcji kapelana wojskowego. Ten drugi zastanawiał się nad możliwością wystąpienia błędu ogólnego przy małżeństwach zawieranych wobec proboszcza wojskowego. Zob. *Wyrok Sądu Metropolitalnego w Katowicach (c. Sobański) z 10.04.2000 z tytułu braku formy kanonicznej*, *Ius Matrimoniale* 6 (12) 2001, s. 203-205.

⁵ TAMŻE.

⁶ Por. *List Biskupa Polowego do Arcybiskupa Metropolity Krakowskiego z dnia 9 czerwca 2009 roku*, L. dz. 543/CP/2009, w: AKBOP, teczka *Sanacja*.

⁷ TAMŻE.

oraz delegacji uzyskanej od własnego ordynariusza lub własnego proboszcza jednej ze stron. Praktyka ta przy zawieraniu tego typu małżeństw była w duszpasterstwie wojskowym powszechną, a podejmowane działania przez księży kapelanów były w dobrej wierze⁸. Następnie biskup polowy prosił o zajęcie przez Radę Prawną KEP stanowiska na piśmie w tej sprawie⁹. Niestety w archiwum kurii biskupiej Ordynariatu Polowego nie znajdujemy żadnej odpowiedzi na omawiane pismo.

Sprawę uprawnienia do asystowania przy zawieraniu małżeństw w Ordynariacie Polowym ostatecznie uporządkował dopiero dekret biskupa polowego z dnia 6 czerwca 2011 roku¹⁰. Biskup Józef Guzek nakazał w nim w szczególności przestrzeganie kanonu 1110 Kodeksu Prawa Kanonicznego, który brzmi: „Ordynariusz i proboszcz personalny, na mocy urzędu ważnie asystują przy zawieraniu małżeństwa jedynie tych, z których przynajmniej jedno im podlega w granicach ich okręgu”. Oznacza to, że jeśli żaden z nupturientów nie podlega jurysdykcji kapelana danej parafii, może on ważnie asystować przy zawieraniu małżeństwa wyłącznie po otrzymaniu delegacji od ordynariusza miejsca lub proboszcza terytorialnego, czyli proboszcza tej parafii diecezjalnej, na terenie której jest zawierane małżeństwo (kan. 1108). Taka delegacja musi być przekazana w sposób wyraźny, a jeśli jest delegacją ogólną ma być obowiązkowo udzielona na piśmie (kan. 1111 §2). W przypadku braku właściwej jurysdykcji nie jest wystarczająca licencja uzyskana od proboszcza miejsca zamieszkania któregoś

⁸ *List Biskupa Polowego do Przewodniczącego Rady Prawnej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 17 czerwca 2009 roku*, l.dz. 563/CP- KEP/2009, w: AKBOP, teczka *Sanacja*.

⁹ Por. TAMŻE: „Proszę Radę Prawną KEP o zajęcie na piśmie stanowiska w tej kwestii, wyjaśnienie i pomoc w ewentualnym praktycznym rozwiązaniu problemu”.

¹⁰ Por. *Dekret Biskupa Polowego Józefa Guzka w sprawie jurysdykcji księży kapelanów do ważnego asystowania przy zawieraniu związków małżeńskich z 6 czerwca 2011 roku*, l. dz. 669/CD/2011, w: AKBOP, teczka *CD*.

z nupturientów, gdyż żaden proboszcz terytorialny nie może nikomu ważne udzielić delegacji poza swoim terytorium (kan. 1111 §1)¹¹.

Na zakończenie dekret zobowiązywał kapelanów do konsultowania wszystkich trudniejszych sytuacji z kurią biskupią Ordynariatu Polowego, a jednocześnie groził sankcjami kanonicznymi za lekceważenie przepisów prawa w tej dziedzinie¹². W następstwie tego dekretu, a także udzielanych wyjaśnień, wszyscy kapelani wojskowi, którzy nie byli jednocześnie proboszczami parafii terytorialnych¹³, zaczęli uzyskiwać delegację do asystowania przy zawieraniu małżeństw, z których żaden wierny nie podlegał ich personalnej jurysdykcji. W większych parafiach często uzyskano od proboszcza terytorialnego lub biskupa miejsca delegację ogólną na piśmie, w mniejszych – lub jeśli nie było takiej woli udzielającego – kapelani otrzymują delegację do każdego małżeństwa, przy którym nie mogą asystować na mocy kan. 1110 KPK.

Postanowienia dekretu zostały szerzej omówione w *Pro memoria*, opublikowanym z polecenia Biskupa Polowego dnia 18 września

¹¹ Dekret Biskupa Polowego Józefa Guzdką w sprawie jurysdykcji księży kapelanów do ważnego asystowania przy zawieraniu związków małżeńskich z 6 czerwca 2011 roku, w: AKBOP, teczka CD.

¹² Por. Dekret Biskupa Polowego Józefa Guzdką w sprawie jurysdykcji księży kapelanów do ważnego asystowania przy zawieraniu związków małżeńskich z 6 czerwca 2011 roku, w: AKBOP, teczka CD: „Ponieważ przytoczone wyżej przepisy prawne chronią wartość i ważność katolickiego małżeństwa, naruszenie a tym bardziej lekceważenie norm przypomnianych w niniejszym dekrete pociągnie za sobą poważne konsekwencje dyscyplinarne dla księży kapelanów. Ponadto w poszczególnych skomplikowanych sytuacjach i w uzasadnionych wątpliwościach prawnych nie należy działać bez konsultacji z Kurią Polową, która zawsze jest gotowa udzielić potrzebnych wyjaśnień”.

¹³ Proboszczami parafii terytorialnych są kapelani wojskowi w tzw. parafiach wojskowo-cywilnych, czyli terytorialno-personalnych. Są to parafie działające na podstawie umowy między diecezją terytorialną a ordynariatem polowym, na mocy której kapelan wojskowy jest jednocześnie proboszczem parafii personalnej oraz parafii terytorialnej, w tym ostatnim przypadku mianowany przez biskupa diecezjalnego diecezji terytorialnej.

2015 roku¹⁴. W tym dokumencie tym zostało przypomniane kto należy do Ordynariatu Polowego według Konstytucji apostołskiej *Spirituali Militum Curae*¹⁵ oraz na mocy Statutu Ordynariatu Polowego¹⁶. Została również przedstawiona argumentacja za przynależnością do parafii wojskowej zarówno z tytułu służby w danej jednostce wojskowej, jak i zamieszkania na terenie określonego garnizonu. Następnie *pro memoria* proponuje rozwiązanie, że w przypadku wiernych wojskowych nie podlegających jurysdykcji danego proboszcza, może on uzyskać delegację do ważnego pobłogosławienia danego związku od Biskupa Polowego jako ordynariusza wszystkich

¹⁴ Por. *Pro memoria w sprawie ważnego asystowania przy zawieraniu małżeństw w Ordynariacie Polowym Instrukcja do dekretu ogólnego Biskupa Polowego z dnia 6 czerwca 2011*, 18 września 2015, l. dz. 1417/CD/2015, w: AKBOP, teczka CD.

¹⁵ Zob. JAN PAWEŁ II, Konstytucja Apostolska *Spirituali militum curae*, 25 kwietnia 1986, art. X: „1. Wierni będący żołnierzami oraz ci, którzy pracują dla sił zbrojnych, jeśli ich związek z armią, jest uznany przez prawo cywilne; 2. Członkowie ich rodzin, mianowicie współmałżonkowie i dzieci – także jeśli są samodzielne – zamieszkujący w tym samym domu, a także krewni i służba, zamieszkujący pod tym samym dachem; 3. Ci, którzy uczęszczają do szkół wojskowych, przebywają w wojskowych szpitalach, domach starców lub innych podobnych miejscach, również personel tych instytucji; 4. Wszyscy wierni obojga płci, niezależnie od tego, czy należą, czy nie należą do zgromadzenia zakonnego, którzy na polecenie lub za zgodą, ordynariusza wojskowego pełnią, jakieś stałe funkcje”.

¹⁶ Por. *Statut Ordynariatu Wojskowego czyli Polowego w Polsce*, I, 3: „Do Ordynariatu Polowego należą katolicy: a) żołnierze zawodowi, ich współmałżonkowie, dzieci, także pełnoletnie, o ile mieszkają w domu rodziców oraz rodzice i krewni zamieszkujący razem z nimi; b) żołnierze w czynnej służbie wojskowej (niezawodowi), w czasie pełnienia tej służby; c) pracownicy cywilni, zatrudnieni na stałe w jednostkach (instytucjach) wojskowych oraz w domach prywatnych osób pełniących zawodową służbę wojskową; d) uczniowie szkół wojskowych; e) zatrudnieni lub przebywający w szpitalach wojskowych, w domach starców i w podobnych instytucjach wojskowych; f) członkowie instytutów zakonnych i wierni świeccy zatrudnieni na stałe przez Ordynariusza Polowego lub za jego zgodą. Zob. także Z. JAWORSKI, *Pozycja Ordynariatu Wojskowego w Polsce w świetle Konstytucji Apostolskiej Spirituali Militum Curae i Statutu*, Roczniki Nauk Prawnych XVI/2 (2006), 202-203.

wojskowych¹⁷. Na zakończenie zostało przypomniane, że delegacja ogólna powinna być udzielona na piśmie i że z natury swojej jest udzielana osobie, a nie dla urzędu¹⁸.

Sytuacja w wymiarze zawierania nowych małżeństw w Ordynariacie Polowym może być uznana za uporządkowaną, jednak pozostały małżeństwa zawarte w latach 1991-2011, z których część mogła być uznana za nieważną z powodu nie zachowania formy kanonicznej. Po licznych konsultacjach wśród kanonistów polskich i rzymskich urzędów, zostaje podjęta decyzja o wystąpieniu do Ojca Świętego o uważnienie w związku tych małżeństw.

2. Uważnienie w związku większej liczby małżeństw – podstawy prawne

Uważnienie w związku „bez ponawiania zgody” (kan. 1161 §1 KPK) jest dawną instytucją w Kościele¹⁹, choć warunki i zasady jej

¹⁷ Por. *Pro memoria w sprawie ważnego asystowania przy zawieraniu małżeństw w Ordynariacie Polowym*: „Warto jeszcze rozstrzygnąć kontrowersję, czy decydujące jest zamieszkanie na terenie okręgu (garnizonu) czy też służba w danej jednostce. Wydaje się, że żołnierz mieszkający na terenie jednego garnizonu (parafii wojskowej) a posługujący w jednostce innego garnizonu, podlega obu proboszczom, lub proboszczowi i kapelanowi jednostki. Jednocześnie jeśli ktoś ani nie mieszka w danym garnizonie ani w nim nie służy, proboszcz tego garnizonu nie posiada władzy, żeby asystować przy jego ślubie. Wtedy można poprosić o delegację Biskupa Polowego, któremu podlegają wszyscy polscy żołnierze, zarówno w kraju jak i poza jego granicami”.

¹⁸ Por. Tamże: „Przypominam jednocześnie, że delegacja (także ogólna) dotyczy osoby. Oznacza to, że jeśli delegację ogólną ma kapelan X, powinien subdelegować kapelana Y do ślubu, żeby ten błogosławił ważne (jeśli kapelan X miałby tylko delegację do konkretnego ślubu, nie mógłby jej subdelegować, chyba, że takie prawo zostałyby mu wyraźnie udzielone). Oznacza to także, że jeśli posiadający stałą delegację kapelan X kończy posługę w danej parafii, kolejny proboszcz tej parafii powinien na nowo starać się o stałą delegację (tam gdzie wikariusze mają stałą delegację, np. w Katedrze Polowej czy w parafiach wojskowo-cywilnych dotyczy to też wikariuszy)”.

¹⁹ Por. U. NAVARETTE, *De convalidatio matrimonii (cc. 1133-1141)*, Romae 1964-1965, s. 42-54.

stosowania podlegały dyskusji jeszcze do XVIII wieku²⁰. Stosowanie *sanatio in radice* było zarezerwowane wyłącznie Papieżowi, co Kodeks z 1917 sformułował w kan. 1141: „Uważnienie w związku może być udzielone jedynie przez Stolicę Apostolską”²¹. Ten sam Kodeks potwierdza, że takie uważnienie jest możliwe w przypadku związku, w którym zgoda małżeńska jest naturalnie wystarczająca, ale nieskuteczna prawnie²². Autorzy dyskutują nad naturą *sanatio in radice*²³, która wydaje się szczególnym aktem łaski²⁴ oraz dyspensy

²⁰ Por. TAMŻE, s. 54: „A medio saeculo XVIII, praesertim influxu Benedicto XIV, etsi de eius mente adhuc disputatur, praevallet theoria quae fundamentaliter sancita est in Codice: R. Pontifex, dispensando ab omnibus obstaculis iuris ecclesiastici, quae impediabant quominus consensus naturaliter sufficiens, praestitus et perseverans, vinculum matrimoniale produceret, sanat radicem matrimonii, quae est consensus, quatenus auferendi obstacula iuris ecclesiastici (saltem legem de renovanda consensu) permitit ut consensus, causa unica et adequata matrimonii, suam virtualitatem exserat matrimoniumque producat ex nunc, seu momento concessionis gratiae”.

²¹ Por. CIC/17 can. 1141: „Sanatio in radice concedi unice potest ab Apostolica Sede”. Por. U. NAVARETTE, *De convalidatio matrimonii (cc. 1133-1141)*, s. 54: „Praxis Ecclesiae [...] praesertim saeculo XVIII doctrinam postea in Codice sancitam, direxit et confirmavit”

²² Por. CIC/17 can. 1139 § 1: „Quodlibet matrimonium initum cum utriusque partis consensu naturaliter sufficiente, sed iuridice inefficaci ob dirimens impedimentum iuris ecclesiastici vel ob defectum legitimaе formae, potest in radice sanari, dummodo consensus perseveret”. Zob. U. NAVARETTE, „*Consensus naturaliter sufficiens, sed iuridice inefficax*”, *limiti alla sovranità del consenso matrimoniale*, *Periodica* 88 (1999), s. 361-389.

²³ Zob. P. A. BONNET, *Osservazioni sulla sanazione in radice: contributo alla dottrina della struttura interna ed esterna degli istituti giuridici*, w: *Ius populi Dei: miscellanea in honorem Raymundi Bidagor*, Roma 1972, s. 665-700; J. I. BAÑARES, *Sugerencias en torno al consentimiento matrimonial naturalmente suficiente, su nullidad y su sanación en la raíz*, „*Ius canonicum*” 55 (2015) nr 109, s. 33-44.

²⁴ Por. J. A. RENKEN, *Extraordinary Convalidation: the radical sanation of an invalid marriage*, *Periodica* 99 (100), s. 483: „Since the radical sanation of an invalid marriage is a favor (*gratia*) [...], the competent authority has no obligation to grant it”.

od powtórnego wyrażenia zgody²⁵, a jednocześnie pewnym rodzajem fikcji prawnej²⁶.

Dzisiaj ramy prawne uważnienia w związku określają kan. 1161-1165 obowiązującego Kodeksu prawa kanonicznego. Po zdefiniowaniu natury instytucji, prawodawca ukazuje skutki prawne uważnienia: „Zawiera ono w sobie dyspensę od przeszkody, gdyby istniała, oraz od formy kanonicznej, gdy nie została zachowana, jak również cofnięcie wstecz skutków kanonicznych” (kan. 1161 §1 KPK). Następnie zostaje podkreślone, że uważnienia w związku dokonuje się tylko wtedy, gdy strony chcą utrzymać życie małżeńskie²⁷.

Kolejne kanony określają granice zastosowania *sanatio in radice*, która może objąć zarówno przeszkody małżeńskie, jak i brak wymaganej prawem formy kanonicznej²⁸, jeśli tylko istnieje autentyczna zgoda małżeńska²⁹. Ponadto ustala się, że „można ważnie dokonać

²⁵ Por. U. NAVARETTE, *De convalidatio matrimonii (cc. 1133-1141)*, dz. cyt., s. 91-94.

²⁶ Por. J. A. RENKEN, *Extraordinary Convalidation: the radical sanation of an invalid marriage*, dz., cyt., s. 495: „[...] though the reality remains that the retroactivity of these effects is a legal fiction”. Por. U. NAVARETTE, *De convalidatio matrimonii (cc. 1133-1141)*, s. 94-102; E. PETIT, *Consentement matrimonial et fiction de droit. Étude sur l'efficacité juridique du consentement après l'introduction de la fiction en droit canonique*, Roma 2010.

²⁷ Por. KPK kan. 1161 §3: „Uważnienia w związku można dokonać tylko wtedy, jeśli jest prawdopodobne, że strony chcą utrzymać życie małżeńskie”.

²⁸ Por. KPK kan. 1163 - §1. Można dokonać uważnienia małżeństwa nieważnie zawartego na skutek przeszkody albo braku formy prawnej, jeśliby trwała zgoda małżeńska u obydwu stron. §2. Małżeństwo nieważnie zawarte z powodu przeszkody z prawa naturalnego lub Bożego pozytywnego, może być uważnione dopiero z chwilą ustania przeszkody. Por. P. STASIUK, *Uważnienie w związku według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku (kan. 1161-1165)*, Kościół i Prawo 3 (16) 2014, nr 2, s. 1201-1202.

²⁹ Por. KPK kan. 1164 „§1. Jeśli u obydwu stron albo u jednej z nich brakuje zgody małżeńskiej, małżeństwo nie może być uważnione w związku, bez względu na to, czy zgody nie było od początku, czy też była początkowo wyrażona, a potem została odwołana. §2. Jeśli na początku nie było wprawdzie zgody, ale później została wyrażona, wolno dokonać uważnienia od momentu wyrażenia zgody”. Por. P. STASIUK, *Uważnienie w związku według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku (kan. 1161-1165)*, Kościół i Prawo 3(16) 2014, nr 2, s. 118-120.

uważnienia również bez wiedzy jednej lub obydwu stron, ale dokonuje się go tylko z poważnej przyczyny” (kan. 1164)

Jeśli chodzi o władzę kompetentną do udzielenia uważnienia, kan. 1165 w paragrafie pierwszym przekazuje wielowiekową doktrynę, że uważnienia w związku może dokonać Stolica Apostolska, jednak nie formułuje tej kompetencji w sposób wyłączny³⁰. Jednocześnie zgodnie z duchem zasad przyjętych przy redakcji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, w paragrafie drugim zostaje sformułowany przepis, zgodnie z którym także biskupi diecezjalni mogą stosować *sanatio in radice*, jednak z pewnymi ograniczeniami, w poszczególnych przypadkach³¹. Z wyżej przytoczonej normy wynika *implicite*, że uważnienia w związku ogólnego, czyli dotyczącego większej liczby małżeństw równocześnie, może dokonać tylko Stolica Apostolska³². Takiej sanacji generalnej Stolica Święta udzielała w ostatnich wiekach wielokrotnie³³. U. Navarette wymienia następujące *sanatio in radice* dokonane *globatim*: „Juliusz III w roku 1554 udzielił ogólnego uważnienia dla Anglii; Klemens VIII w roku 1595 dla małżeństw Greków nieważnych z powodu pokrewieństwa w czwartym stopniu; Klemens XI wydał *breve Apostolicae dignitatis*, 2 kwietnia 1701 lub 1705 roku a Klemens XII Konstytucję *Cum dudum*, 7 września 1734, dla

³⁰ Por. KPK Kan. 1165 §1. Uważnienia w związku może dokonać Stolica Apostolska.

³¹ Por. KPK kan. 1165 §2: „Może go dokonać biskup diecezjalny w pojedynczych przypadkach, nawet wtedy, gdy w tym samym małżeństwie zbiega się kilka powodów nieważności; po spełnieniu warunków, o których w kan. 1125, co do uważnienia małżeństwa mieszanego. Natomiast nie może tego dokonać w wypadku istnienia przeszkody, od której dyspensacja jest zarezerwowana Stolicy Apostolskiej zgodnie z przepisem kan. 1078, § 2, albo chodzi o przeszkodę z prawa naturalnego lub Bożego pozytywnego, która już wygasła”.

³² Por. J. A. RENKEN, *Extraordinary Convalidation: the radical sanation of an invalid marriage*, dz. cyt., s. 487: „The Apostolic See, however, is able to grant general sanation for multiple marriages”.

³³ Por. U. NAVARETTE, *De convalidatio matrimonii (cc. 1133-1141)*, s. 54: „Ecclesia saepe his ultimis saeculis sanationes generales seu globatim, ut dicitur concessit, quo plura matrimonia invalida in iisdem vel similibus circumstantiis inita convalidavit tum quoad vinculum effectusque teologicos, tum quoad effectus canonicos matrimonii”.

małżeństw, które były nieważnie zawarte u Indian. Pius VII udzielił wielu ogólnych uważeń: dnia 15 sierpnia 1801 roku postanowił uważyć małżeństwa zawarte cywilnie w czasie rewolucji francuskiej przez wyższych duchownych i zakonników; przez kardynała Caprara 25 sierpnia 1803 roku delegował biskupów Francji aby przez rok sallowali małżeństwa zawarte nieważnie aż do dnia 14 sierpnia 1801 roku. Te uprawnienia zostały odnowione dnia 7 lutego 1809 roku. Pius VIII (1830) udzielił biskupom prowincji Kolonii uprawnienia do uważnienia małżeństw zawartych cywilnie lub bez formy kanonicznej. – Pius IX [udzielił uważeń] dla Austrii, dnia 7 marca 1856, Leon XIII 2 czerwca 1892 dla wyspy Malty. W bliższych czasach Św. Pius X przez konstytucję *Provida*, 18 stycznia 1906 roku, dla wszystkich małżeństw niekatolickich i mieszanych całego Cesarstwa Niemieckiego, zawartych tajnie przed dniem 15 sierpnia 1906 roku. To udzielenie zostało rozszerzone na Węgry przez dekret Świętej Kongregacji Sakramentów, 27 lutego 1909 roku, który dotyczył nie tylko łacinników, ale także [katolików] obrządku wschodniego³⁴.

Zestawienia sporządzone przez wybitnego hiszpańskiego kanonistę ukazują, że Stolica Apostolska ma duże doświadczenie w udzielaniu uważeń w związku także ogólnego, dla większej liczby małżeństw równocześnie. Po otrzymaniu prośby o udzielenie takiej łaski, Stolica Apostolska decyduje, czy należy w konkretnej sytuacji udzielić *sanatio in radice*. Choć ostateczną decyzję podejmuje sam Ojciec Święty, na etapie przyjęcia dokumentacji oraz rozeznania zasadności prośby uważnieniem w związku zajmuje się Kongregacja ds. Kultu Bożego. Warto podkreślić, że ogólna *sanatio in radice* nie jest jedynym rozwiązaniem jakie Kościół ma do dyspozycji w podobnych sytuacjach. W prawie kanonicznym znana jest między innymi dysymulacja oraz pozostawienie sądom kościelnym stwierdzenia w poszczególnych przypadkach nieważności małżeństwa³⁵. Można także pozostawić biskupom diecezjalnym decyzji odnośnie do udzielania

³⁴ U. NAVARETTE, *De convalidatio matrimonii (cc. 1133-1141)*, dz. cyt., s. 54-55 (tłum. własne autora).

³⁵ Por. U. NAVARETTE, *De convalidatio matrimonii (cc. 1133-1141)*, dz. cyt., s. 1-2.

uważnienia w pojedynczych przypadkach, bez udzielenia ogólnej łaski. Jednak w sytuacji, kiedy liczba tych małżeństw jest znaczna, szczegółowa dokumentacja poszczególnych przypadków utrudniona, a sprawa ich możliwej nieważności znana, udzielenie ogólnego uważnienia przez Stolicę Apostolską pozostaje najlepszym, jeśli nie jedynym, sprawiedliwym rozwiązaniem.

3. Dokumentacja oraz reskrypt

W celu uzyskania łaski *sanatio in radice* dla małżeństw zawartych w Ordynariacie Polowym, została przedstawiona zebrana odpowiednia dokumentacja. Dossier otwierał list Biskupa Polowego, w którym prosił on o udzielenie *sanatio ad cautelam* dla małżeństw pobłogosławionych w Ordynariacie Polowym w 1991-2011, z których żadna ze stron nie przynależała do jurysdykcji kapelana wojskowego³⁶.

W swoim piśmie Biskup Polowy wytłumaczył źródło takiej sytuacji, jakim było niezrozumienie przez proboszczów wojskowych pochodzących z diecezji terytorialnej ich personalnej jurysdykcji³⁷. Biskup ukazywał też skalę problemu, który mógł dotyczyć około

³⁶ Formuła *sanatio ad cautelam* została zastosowana z powodu niejasności czy wszystkie takie małżeństwa są nieważne: istniała wątpliwość prawna odnośnie zakresu zastosowania błędu ogólnego, a także wątpliwości faktyczne w poszczególnych przypadkach, czy ktoś rzeczywiście nie miał żadnego związku z Wojskiem Polskim oraz czy nie została udzielona delegacja.

³⁷ Por. *List biskupa polowego Józefa Guzdko do kardynała Roberta Saraha z dnia 11 lipca 2016 roku* (l. dz. 1001/SA/2016): „Alcuni tra i matrimoni benedetti dai cappellani militari negli anni sopramenzionati potrebbero essere contratti invalidamente, perché i cappellani hanno assistito non solo ai matrimoni dei militari e delle loro famiglie, ma anche dei fedeli non soggetti alla loro giurisdizione di carattere personale. Molte volte in tali casi i cappellani militari non chiedevano la delega necessaria né al parroco territoriale, né all'Ordinario del luogo competente. Probabilmente la ragione principale di tale omissione stava nel fatto che dopo cinquant'anni dell'interruzione del funzionamento dell'Ordinariato Militare, i Cappellani militari provenivano dalle diocesi territoriali. Formati nei seminari diocesani alle regole della giurisdizione territoriale, ignoravano o non capivano bene le norme circa il parroco personale, il quale può assistere soltanto ai matrimoni nei quali almeno

2000 małżeństw zawieranych w kilkudziesięciu parafiach Ordynariatu Polowego. Jednocześnie Ordynariusz Wojskowy wskazywał, że wiele popularnych stron internetowych podaje kościoły Ordynariatu Polowego jako miejsca zawieranych nieważnie małżeństw z powodu braku formy. Pojawia się też coraz więcej wyroków sądów kościelnych, które taką nieważność stwierdzają³⁸. Dlatego Pasterz Kościoła Wojskowego podaje argumenty teologiczne i pastoralne za udzieleniem łaski sanacji: prawo wiernych, którzy zawierali małżeństwo w kościołach garnizonowych do rozwiania wątpliwości odnośnie ważności zawartego małżeństwa i wagę udzielenia takiego uważnienia, które uzdolni wiernych do korzystania z łask tego sakramentu³⁹.

Do listu Biskupa został dołączony dokument wyjaśniający opisujący kolejne załączniki przedstawionego dossier oraz wyjaśniający szerzej kwestie kanoniczne, zatytułowany „Presentazione del problema”, autorstwa niżej podpisanego kanclerza kurii biskupiej Ordynariatu Polowego. Kanclerz przedstawia listy wspierające sprawę od arcybiskupa krakowskiego, kardynała Stanisława Dziwisza, oraz

uno dei nupturienti sia suddito nell'ambito della sua giurisdizione (cf. can. 1110 CIC)”, w: AKBOP,teczka *Sanacja*.

³⁸ Por. TAMŻE: „Ho l'audacia di indirizzare tale richiesta a Santo Padre tramite la Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti, solo perché i dubbi sorgono circa più di mille trecento matrimoni contratti in decine delle chiese e cappelle militari in corso di questi 20 anni. Esistono già parecchie sentenze *pro nullitate* dei tribunali locali, i quali hanno giudicato nulli i matrimoni contratti nei luoghi sacri dell'Ordinariato Militare a causa della mancanza di forma canonica. Inoltre nei popolari siti del internet e nella stampa laica, si può trovare i consigli per inviare il processo di nullità del matrimonio, i quali presentano i matrimoni contratti nelle chiese militari come il più frequente esempio della nullità a causa della mancanza di forma”.

³⁹ Por. TAMŻE: „Una grazia di sanazione concessa nell'Anno del Giubileo Straordinario della Misericordia potrebbe essere un segno di apertura della Chiesa verso quei fedeli, i quali, in buona fede e senza la loro colpa, possono comunque rimanere senza la grazia sacramentale del matrimonio. [...] Riferendomi agli ultimi documenti del Santo Padre, vorrei anch'io che i miei fedeli non rimanessero rinchiusi nelle ombre dei dubbi circa il loro matrimonio (cf. Francesco, *Mitis Iudex Dominus Iesus*)”.

arcybiskupa warszawskiego, kardynała Kazimierza Nycza. Obaj hierarchowie popierali prośbę o udzielenie takiej łaski, co było o tyle ważne, że niektóre nieważne śluby były udzielane w kościołach na terenie ich archidiecezji. Zostały także przesłane wyroki *pro nullitate* niektórych sądów kościelnych, które zapadały w procesach dotyczących małżeństw zawieranych w kościołach garnizonowych przez wiernych nie mających żadnego związku kanonicznego z Ordynariatem Polowym. Dołączono ponadto wyciągi z niektórych stron internetowych, które mówiły o nieważności z tytułu braku formy kanonicznej właśnie w kontekście kościołów garnizonowych i ordynariatu polowego. Takie opinie prezentowane opinii publicznej były kolejnym argumentem za udzieleniem łaski uważnienia w związku, a nie uciekanie się do tolerancji ani dysymulacji. Wreszcie w dokumentach zostało przedstawione zestawienie miejsc w jakich zostały zawarte małżeństwa, które mogły być nieważne z powodu formy, oraz przybliżonych liczb takich małżeństw.

Na zakończenie kanclerz podkreślił, że zgodnie z nauczaniem papieża Benedykta XVI z 2011 roku, każdy chrześcijanin ma prawo zawrzeć ważne małżeństwo. Wierni, którzy w dobrej wierze żyją do dzisiaj w związkach zawartych w kościołach garnizonowych, mają prawo do ważnego, sakramentalnego małżeństwa. Natomiast łaska uważnienia nie zmienia stanu tych, których małżeństwo się rozpadło przed jej udzieleniem – będą mogli nadal starać się o stwierdzenie nieważności przed sądami kościelnymi.

Dokumentacja została złożona w Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów w lipcu 2016 roku i zarejestrowana pod nr protokołu 375/16. Po ponad rocznym oczekiwaniu, Kongregacja poinformowała nieformalnie, że sprawa jest konsultowana z ekspertami. Następnie, 4 października 2017 roku zostało wysłane pismo, w jakim sekretarz Kongregacji informował biskupa polowego o przedstawieniu prośby Ojcu Świętemu⁴⁰. Wreszcie z dniem 18 grudnia 2017 roku

⁴⁰ Por. CONGREGATIO DE CULTO DIVINO E DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Lettera del segretario della Congregazione al vescovo militare per la Polonia Józef Guzdek*: „con riferimento alla celebrazione di diversi matrimoni delle chiese ed oratori

został opublikowany reskrypt, w którym Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów *Francisci PP. Auctoritate*⁴¹ udzieliła łaski, o którą była proszona. W reskrypcie czytamy między innymi następujące słowa: „Powagą Papieża Franciszka Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów w tym co dotyczy poszczególnych małżeństw zawartych od roku 1991 aż do roku 2011 wobec polskich kapelanów wojskowych w ich parafiach, w sytuacji, gdy żaden z nupturientów nie podlegał jurysdykcji danego kapelana, na prośbę Jego Ekscelencji Józefa Guzdk, Biskupa Ordynariatu Polowego w Polsce, wyrażoną w piśmie z 11 lipca 2016 roku [...] wspomniane małżeństwa uważnia w związku i konwaliduje oraz zrodzone już potomstwo ogłasza i deklaruje jako prawego pochodzenia, jeśli tylko trwa zgoda małżonków i nie przeciwstawia się temu inna przeszkoda, od której Stolica Święta nie dyspensuje”⁴².

Warto zwrócić uwagę na dwa warunki, które muszą zostać spełnione, aby dane małżeństwo zostało uznane. Pierwszym jest trwanie zgody małżonków: *dummodo sponsorum consensus perseveret*, a drugim brak innych przeszkód, od których powyżej cytowanym reskrypcją nie udziela się dyspensy. Należy też podkreślić, że choć Biskup Polowy prosił o sanację *ad cautelam*, to jednak takie

dell'Ordinariato Militare della Polonia negli anni 1991-2011, questa Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti si fa premura di portarla a conoscenza che la Sua richiesta di sanatio in radice ad cautelam, è stata proposta al Santo Padre per il Suo giudizio”, w: AKBOP,teczka *Sanacja*.

⁴¹ CONGREGATIO DE CULTO DIVINO E DISCIPLINA SACRAMENTORUM. *Rescriptum 18.12.2017* (prot. 375/16), w: AKBOP,teczka *Sanacja*.

⁴² TAMŻE: „Francisci PP. Auctoritate Congregatio de Culto Divino et Disciplina Sacramentorum quod attinet ad matrimonia singula contracta ab anno 1991 usque ad annum 2011, coram capellanis castrensibus Polonis, in eorum paroecis, in quibus nemo coniugorum fuit subiectus iurisdictioni respectivi cappellani, instante Excellentissimo Domino Iosepho Guzdek, Episcopo Ordinariatus Militaris Poloniae, litteris die 11 iulii 2016 datis, attentis expositis, praefata matrimonia, dummodo sponsorum consensus perseveret, et nullum aliud obstet impedimentum a quo S. Sedes non dispensat, in radice sanat et convalidat, et prolem iam susceptam legitimam nunciat et declarat” (tłumaczenie w tekście autorstwa mgr. Radosława Gosiewskiego).

sformułowanie nie zostało zawarte w cytowanym reskrypcie. Można więc wnioskować, że po konsultacjach Stolica Święta milcząco uznała wymienione małżeństwa za nieważne, na mocy kan. 1110 KPK.

Na zakończenie Kongregacja prosi o strzeżenie powyższego reskryptu w Kurii biskupiej, a także o odnotowanie udzielonej łaski w księgach małżeństw i ochrzczonych⁴³. Tłumaczenie reskryptu zostało wysłane do proboszczów parafii wojskowych, którzy zostali zobowiązani do zadbania o dokumentację oraz do pamięci o udzielonej łasce w czasie spotkań duszpasterskich z małżonkami⁴⁴. Odpowiedni list został wysłany także do wszystkich sądów kościelnych w Polsce⁴⁵ oraz do kanclerzy kurii metropolitalnych i diecezjalnych⁴⁶. W ten sposób informacja trafiła w ręce tych, którzy będą sędzić ewentualną nieważność małżeństw zawartych w kościołach garnizonowych. W takim wypadku kluczowe będzie nie tylko sprawdzenie odpowiedniej jurysdykcji u kapelana wojskowego oraz upewnienie

⁴³ Tamże: „Hoc insuper Rescriptum, cum attestatione peractae executionis, in Curia Episcopali diligenter custodiatur et eiusmodi sanationis gratiae inscribatur adnotatio ad normam iuris in libris matrimoniorum et baptizatorum”, w: AKBOP,teczka *Sanacja*.

⁴⁴ Por. *List Kanclerza Kurii Biskupiej Ordynariatu Polowego do Księży Kapelanów Proboszczów z dnia 26 marca 2018 roku* (L. dz. 442/CD/2018): „Reskrypt ten proszę dołączyć do księgi ochrzczonych i księgi małżeństw. Należy o tej decyzji Stolicy Apostolskiej pamiętać w pracy duszpasterskiej, zwłaszcza w przypadku spotkań z osobami, które chciałyby złożyć skargę o stwierdzenie nieważności małżeństwa zawartego w kościele garnizonowym, motywując ją brakiem formy kanonicznej”, w: AKBOP,teczka *Sanacja*.

⁴⁵ Por. *List Kanclerza Kurii Biskupiej Ordynariatu Polowego do Prześwietnych Sądów Diecezjalnych i Metropolitalnych z dnia 26 marca 2018 roku* (L. dz. 441/CD/2018): „Niniejszym przekazuję kopię tego reskryptu wraz z polskim tłumaczeniem, by w wypadku złożenia skargi o orzeczenie nieważności małżeństwa z tytułu braku formy kanonicznej Prześwietny Sąd miał do dyspozycji decyzję Stolicy Apostolskiej. Dlatego też proszę o poinformowanie o tym fakcie sędziów orzekających w trybunale, jak również innych pracowników sądu, którzy mogliby być sprawą zainteresowani”, w: AKBOP,teczka *Sanacja*.

⁴⁶ Zob. *List Kanclerza Kurii Biskupiej Ordynariatu Polowego do Kurii Diecezjalnych i Metropolitalnych z dnia 26 marca 2018 roku* (L. dz. 440/CD/2018), w: AKBOP,teczka *Sanacja*.

się, czy miał stosowną delegację, ale ponadto należy sprawdzić datę rozpadu takiego małżeństwa. Jeśli stało się to po grudniu 2017 roku, małżeństwo zostało w międzyczasie uważnione w związku.

Zakończenie

W ramach podsumowania warto podkreślić, że to nie sądy kościelne są głównym adresatem udzielonej łaski, ale sami małżonkowie. To oni mogą pozbyć się wątpliwości odnośnie ważności swojego małżeństwa, a przede wszystkim cieszyć się darem sakramentu małżeństwa, którego dzięki decyzji papieskiej nie zostali pozbawieni. Dlatego uważnienie w związku dotyczące wielu setek małżeństw zawartych w kościołach garnizonowych było najlepszym rozwiązaniem zaistniałej sytuacji z punktu widzenia zarówno kanonicznego, jak i duszpasterskiego. Autor niniejszego studium ma nadzieję, że upowszechnienie tego ważnego zagadnienia wśród kanonistów przyczyni się do śmielszego jego stosowania w podobnych sytuacjach.

General radical sanation granted by the Holy See (can. 1165 § 1).

A case of the convalidation of marriages concluded without observing the canonical form in the Polish Military Ordinariate

Summary

The article describes an important issue of the radical sanation granted to numerous couples by the Holy See. According to the can. 1165 diocesan bishop can convalidate *in radice* only in individual cases, while the Holy See is subject to no restrictions. Although the Holy See has granted general sanation on several occasions, the canonical procedures to apply for such a grace have not been sufficiently explained in literature. Therefore a profound study of the recently given radical sanation to the marriages contracted in the Military Ordinariate of Poland could fill in the abovementioned gap.

In 1991-2011 many military chaplains assisted marriages where neither party was subject to their jurisdiction. Those chaplains lacked due delegation as having come from territorial dioceses they failed to understand the requirements of personal jurisdiction. Following restoring the order

stipulated by the can. 1110 CIC, the Military Bishop decided to apply to the Holy See of marriages contracted in the first twenty years of the renewed Ordinariate. There was gathered documentation consisting of: a summary of a survey conducted among military chaplains concerning the size of the phenomenon; sentences of ecclesiastical tribunals; a record of website addresses reporting marriage validity problem in the Military Ordinariate; supporting letters signed by certain prominent Polish bishops. Upon delivery of the dossier in 2016, the Congregation for the Divine Cult authorized by Pope Francis issued the radical sanation rescript in December 2017.

Not only does the study touches upon a theoretical problem, but also provides practical advice for proceeding in similar cases.

Słowa kluczowe: uważnienie małżeństwa, uważnienie w związku, *sanatio in radice*, ordynariat polowy

Key words: convalidation of marriage, radical sanation, *sanatio in radice*, military ordinariate

Notka o autorze

ks. dr Jan Dohnalik – prezbiter archidiecezji krakowskiej, doktor prawa kanonicznego (Papieski Uniwersytet Gregoriański w Rzymie, 2010), adiunkt Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie, kanclerz kurii biskupiej Ordynariatu Polowego.